

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДДПУ
ВИПУСК ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

ПСИХОЛОГІЯ

ДРОГОБИЧ
РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
ДДПУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
2008

UDK 159.954.2 - 053.6:176

К 31

Юрій КАШПУР

РОЛЬ ФАНТАЗІЙ У ЦІННІСНОМУ ВИБОРІ ПІДЛІТКАМИ СЕКСУАЛЬНИХ ПАРТНЕРІВ

У статті акцентується увага на особливостях маніпуляцій із сексуально привабливими фантастичними образами чи подіями, що актуалізуються у структурі самосвідомості особистості підліткового віку, з метою розвитку поведінкових схем щодо ціннісного вибору сексуальних партнерів та взаємодій із ними. Теоретично визначено різновиди, частоту та гендерні аспекти сексуальних фантазій особистості, що дорослішає.

***Ключові слова:** сексуальні фантазії, сексуальні сценарії, підліткові мастурбаторні фантазії, ціннісний вибір партнера.*

Підлітковий вік життя – важлива фаза становлення і реалізації особистісної зрілості в соціокультурному та психофізіологічному контексті. Одну із ключових позицій у психофізіологічному розвитку підлітка посідає його статеве дозрівання. Основна суть статевого дозрівання полягає у гормональній перебудові, яка зумовлює зміни будови тіла, типів нервової регуляції, соціальної поведінки та самосвідомості.

На сексуальність людини впливає три групи чинників:

- по-перше, біолого-фізіологічні, тобто статева конституція, гормональні особливості організму, морфологічні та функціональні відмінності, зумовлені статевою приналежністю;
- по-друге, психологічні, від яких залежать індивідуальні реакції особистості на ті чи інші події;
- по-третє, соціокультурні, під впливом яких відбувається процес статевої соціалізації, формується статево-рольова поведінка.

На різних вікових етапах онтогенезу, вважає І.С. Кон, змінюється міра впливу біологічних, психологічних або соціальних детермінант на сексуальну поведінку людини. Водночас зрозуміти прояви сексуальності можна, тільки враховуючи всі три зазначені чинники [6].

Аналіз результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних учених дає можливість чітко констатувати, що проблема визначення ролі, функцій та механізмів сексуальних фантазій у життєвому циклі індивідуума практично не висвітлюється ні у вітчизняній науковій літературі, ні у ЗМІ та є табуованою в умовах сімейного виховання майже в усіх сучасних сім'ях. Зокрема, М.Є. Жидко у своїх роботах аналізував гендерні та вікові особливості сексуальних фантазій, Г.Келлі – вплив сексуальних фантазій на психоемоційний розвиток особистості, О.М. Кікінеджи – взаємозв'язок статевих відмінностей та сексуальності, Д.Д. Єнікеєва – особливості психосексуального розвитку в нормі та патології. Проаналізувавши, узагальнивши та врахувавши результати зазначених досліджень, *мету нашої статті* визначимо так: аналіз сексуальних фантазій підлітків, як складової сексуальної “Я-концепції”, їх вплив на формування поведінкових сценаріїв та ціннісний вибір майбутнього сексуального партнера [1], [4], [5].

І.С. Кон зазначав, що статевий розвиток – це стрижень, навколо якого структурується самосвідомість підлітка та його суб'єктивна реакція на зміни, що відбуваються в період пубертату і залежать як від соціальних умов розвитку (враховуючи і статеву освіту), так і від індивідуальних особливостей особистості. Однак усі ці фактори, на думку І.С. Кона, майже не досліджені (особливо стосовно хлопців) [6].

Хоча прояви сексуальності підлітка залежать від його індивідуальних особливостей, важливо назвати загальні характеристики сексуальної активності у підлітковому віці, а саме:

1. Інтенсивність статевого потягу надзвичайно велика (період підлітково-юнацької гіперсексуальності). Після 17 – 18 років спостерігається тенденція поступового згасання сексуальної активності (порівняно з підлітковим віком).

2. Сексуальна активність має експериментальний характер. Водночас пік експериментальної поведінки припадає на 12 – 15 років.

3. Характерною є розбіжність між необмеженими еротичними уявленнями і фантазіями та обмеженими можливостями їх реалізації.

4. Вибух пубертатної сексуальності відбувається при вкрай непідготовленій свідомості. Пов'язано це з відсутністю належного статевого виховання і просвіти на попередніх етапах розвитку дитини. Якщо дитина одержує інформацію про реальні сексуальні відносини лише у підлітковому віці, це викликає у неї крайні форми емоційного реагування – потрясіння, відчуття огиди тощо.

5. Сексуальність у ранньому підлітковому віці (12 – 15 років) ізолювана від інших складових кохання.

У підлітковий період особистість, що дорослішає, намагається бути включеною до групи однолітків своєї статі, тоді як біологічні та психологічні зміни, що нею переживаються в пубертаті, зазвичай супроводжуються інтересом до представників протилежної статі та потребою інтегрувати власну сексуальність з іншими психолого-соціальними аспектами особистості. Тому в осіб підліткового віку починають розвиватися стосунки, в яких основна роль відводиться міжстатевим взаємодіям. Саме на цьому рівні молода людина стикається з низкою труднощів, які пов'язані з відсутністю достатнього досвіду, на базі якого можна було б побудувати відповідні схеми взаємин з реально обраними сексуальними партнерами. З такого ж рівня особистістю черпається інформація у процесі самовизначення щодо власної сексуальності. Адже відомо, що всі паттерни поведінки ґрунтуються переважно на власних переживаннях та на прикладах інших авторитетних людей. Це можуть бути уявлення, починаючи з раннього дитинства, що асимілюються з різноманітних життєвих ситуацій та інтегруються в конкретні події чи обставини, набуваючи для конкретної особистості тенденційного характеру, за умови позитивного чи негативного підкріплення.

Одним із найважливіших рушійних факторів поведінки людини є мотив. Сексуальне фантазування теж залежить від

мотиву і змінюється залежно від того, які саме потреби воно задовольняє. І.Кон описує 9 смислових варіантів такого фантазування і виділяє з них найбільш характерні для підліткового віку, а саме:

- засіб релаксації, зняття статевої напруги, задоволення фізіологічних потреб (особливо для хлопців);
- засіб пізнання, задоволення статевої допитливості;
- засіб самоствердження.

На думку як сучасних дослідників (Т.Говорун, Д.Єнікеевої, І.Кона, Г.Келлі та ін.), так і вчених минулого століття (А.Кінсі, У.Мастерса, В.Джонсона, З.Фройда, М.Кле та ін.), що займалися комплексним вивченням сексуальності особистості, уявні образи, фантазії, мрії, сексуальні сни є невід'ємною частиною сексуальної активності будь-якої людини, і саме в них відображаються глибинні утворення та особистісні процеси. Однак в умовах різних психологічних традицій склалися різні тенденції щодо інтерпретації їх соціальної значущості.

Так, на феноменологічному рівні вважають: оскільки мрії в життєвому циклі в період дорослішання займають порівняно великий діапазон часу, то вони мають прямий (позитивний чи негативний) вплив на процес становлення сексуальної індивідуальності людини. Час, який людина присвячує подібним фантазіям, часто переважає над тим, що відводиться на інші види діяльності, та характеризується такою динамікою: починаючи з раннього дитинства спостерігається його постійне збільшення, у підлітків він у середньому складає 17% загального часу; у віці 18 – 20 років ця частка сягає 20%, а надалі знижується до 8% між 28 та 35 роками та менше ніж до 1% після 65 років [4]. При цьому залишається дискусійним питання про те, якою мірою впливають на сексуальні фантазії гормональні зрушення, середовище та психодинамічні процеси. Відома українська дослідниця цієї проблеми Т.Говорун вважає, що фантазування на еротичну тематику для більшості людей відіграє тільки позитивну роль [1]. Психіатри та психоаналітики у своїх висновках схиляються до думки, що сексуальні фантазії – це перверсії. Вони відображають наявність конфлікту між пригніченими інфантильними імпульсами та сімейними чи соціальними заборонами і таким чином разом з іншими

сексуальними збоченнями викривлюють нормальні сексуальні цілі. На нашу думку, найбільш нейтральною позицією щодо впливу фантазій на розвиток сексуальної самосвідомості є твердження А.Оффіта, який пояснює наявність потенційних проблем у структурі особистості в тому разі, коли фантазії занадто відриваються та не гармоніюють із реальністю, а тому не підтримується “цілісність особистості” [4].

У наших дослідженнях будемо дотримуватися позиції О.Сечейко, що визначила еротичні фантазії та переживання як складову емоційно-оцінного компонента сексуальності підлітка поряд з поведінковим компонентом – мастурбацією, статевим актом та когнітивним компонентом – гендерними стереотипами, уявленнями про природу сексуальності, ставленням до неї [9]. Така модель сексуальності, на нашу думку, впливає з відомої класичної структури “Я-концепції” (за Р.Бернсом). У зв’язку з цим можна вважати сексуальні фантазії, мрії, переживання тощо складовою сексуальної самосвідомості особистості.

Як зазначає М.Жидко, сексуальні фантазії можуть поєднуватися з різними видами активності, серед яких розрізняють: мастурбаторні фантазії (чоловіків – 71% та жінок – 72%), коїтальні (чоловіків та жінок – 30%), власне еротичні [4].

Еротичні фантазії у людей дуже різноманітні. Навіть “закомплексована” людина, що веде себе досить ригідно, може уявляти собі доволі відверті еротичні сцени. Фантазують усі і в різних ситуаціях, але уявні сексуальні образи відрізняються за змістом у чоловіків та жінок. У своїй книзі “Сексуальная жизнь в норме и патологии” відома в Росії психолог-практик Д.Єнікеева детально описала різноманітні варіації сексуальних фантазій за статевими ознаками [3]. За допомогою таких думок людина намагається, з одного боку, створити ілюзію, уявляючи себе у бажаній сексуальній ролі, та зняти ті кліше, що обмежують її свободу в реальному житті, а з іншого – ідентифікувати себе як сексуальний об’єкт задля розвитку власних морально-поведінкових сексуальних схем. Отже, *erotичні образи*, за визначенням І.Кона, виконують чотири головні функції: по-перше, вони для підлітка є засобом пізнання, відображаючи й фіксуючи сексуально значущі властивості й переживання, по-друге, *служуть своєрідними психологічними*

стимуляторами статевого збудження, по-третє, розширюють межі та можливості сексуального задоволення, збагачуючи репертуар сценаріїв сексуальної поведінки й доповнюючи їх новими особливостями, по-четверте, еротична уява дає змогу долати межі реальності, іноді дуже жорсткі, й відчувати переживання, які людині фізично недоступні [6].

Виявлено, що сексуальні фантазії виникають у незвично широкому спектрі умов та обставин та можуть бути як примусовими, так і довільними феноменами. Найчастіше джерелом фантазій є добре знайомі ситуації та події (переглянутий кінофільм, прочитана книга, реальна подія): їх зміст може варіювати залежно від обставин, однак сам індивід незмінно залишається головним героєм. Окрім того, особливо в підлітковому віці, зі збільшеною частотою можуть виникати ядерні чи центральні мастурбаторні фантазії, що проявляється у повторенні однакової тематики, навіть при зміні ситуації та сюжету. Таке явище характерне для осіб, у яких в уяві фігурує надцінний жаданий об'єкт, що за певних обставин є недоступним.

Сексологічні дослідження доводять існування значних розбіжностей у сексуальній поведінці дівчат та хлопців-підлітків (Г.С. Васильченко). Ці відмінності зумовлені, з одного боку, біолого-фізіологічними та психологічними характеристиками, а з іншого боку, вони мають соціальне походження.

За даними А.Д. Гадасіної, хлопці насамперед мають потяг до фізичного контакту. Дівчата, навпаки, прагнуть духовного контакту, намагаються встановити емоційно теплі відносини.

Необхідно відзначити різну міру впливу біологічних та соціальних чинників на сексуальну активність дівчат і хлопців. За даними М.Кле, сексуальна поведінка дівчат більшою мірою залежить від соціальних та батьківських установок. Дівчата, як правило, поводяться більш обережно і схильні дотримуватися існуючих у суспільстві норм. Хлопці, навпаки, часто ігнорують прийнятні норми і правила поведінки, а на їх сексуальну активність мають значний вплив біологічні та фізіологічні чинники.

Аналізуючи статеві відмінності сексуальної поведінки, необхідно враховувати, що їх не можна пояснити лише

фізіологічними та психологічними особливостями статі. Вчені, які займаються дослідженням сексуальної поведінки, вважають, що значна індивідуальна варіативність проявів сексуальності зумовлена нейрофізіологічними і психічними властивостями індивіда.

На думку Д.Єнікеевої, маскуліні та фемініні фантазії мають багато спільного та відмінного. Спільним є те, що представникам обох статей найчастіше уявляється коїтальний акт з коханою людиною або секс із незнайомцем. При цьому насиченішими уявні образи є в індивідів із багатим сексуальним досвідом [3]. Відхилення від загальноприйнятних норм сексуальної поведінки є поширеним явищем для еротичних мрій.

Різниця між характером фантазування для чоловіків та жінок, як уже зазначалося, є помітною. У жінок образи фантазій сповнені романтичних мрій про розвиток стосунків із партнером із послідовним інтимним поглибленням. Це, передовсім, ексгібіціоністичні (привабливим є процес оголювання частин тіла), нарцисичні (коли уявляється, що суб'єкт володіє великою сексуальною привабливістю) та мазохістичні фантазії (наприклад, індивід уявляє, що зазнає агресії з боку одного чи декількох статевих партнерів). При цьому на питання "Чи хотіли б ви реалізувати такі події насправді?" більшість жінок, порівняно з чоловіками, дає негативну відповідь. Найтиповішими для жінок є такі фантазії:

- секс із представниками іншої раси;
- ситуації, коли з нею брутально поводяться, або, навпаки, коли вона є господинею;
- лесбійські фантазії;
- груповий чи свінгерський статевий акт, у якому власний чоловік може бути навіть замінений колишнім коханцем чи незнайомцем [3].

У чоловіків варіативний ряд набагато ширший. Для них характерні фетишистські фантазії (пов'язані з одягом та частинами жіночого туалету) або завойовницькі фантазії (коли суб'єкт командує, зваблює та примушує до сексуальних дій). У цілому чоловіки здебільшого уявляють, насамперед, яскраві сексуальні аспекти та силу інтимного зближення.

Типовими для чоловіків є такі уявні ситуації:

- секс із коханкою або кількома партнерками чи, рідше, одним із учасників своєї статі;
- секс із відомою кіно- чи поп-зіркою або уявною партнеркою, прообразом якої може бути, наприклад, одноклассниця чи сусідка;
- стосунки з представницею негроїдної чи іншої екзотичної раси;
- окремі оголені частини тіла;
- секс у несприятливих та незвичних умовах;
- секс із повією, яка виконує всі його забаганки [3].

Певні статеві особливості спостерігаємо уже в підлітковому віці.

Такий поділ, звичайно, є умовним і стосується переважно маскулітного та фемінітного типу мислення, на основі яких відтворюється перебіг ситуацій, а не цінності конкретної статі чи індивіда. На думку М. Жидко, гендерний стереотип щодо міжстатевого поділу сексуальних фантазій спочатку пояснювався вродженою психофізіологічною різницею між статями [4]. Утім, сучасні дослідження трансформації ставлення жінок до сексуальних фантазій у зв'язку зі зміною їх прав та інформованості в галузі сексу зумовили іншу точку зору, відповідно до якої це більшою мірою пов'язано із загальноприйнятими суспільними стереотипами сексуальних стосунків, де провідну роль відіграє чоловік [5].

У підлітковому віці сексуальні фантазії мають такий самий контекст, як і у дорослому, але сприймаються суб'єктом дещо по-іншому: через відсутність достатнього власного реального досвіду вони підсилюються "ефектом новизни", а тому мають домінуючу для суб'єкта цінність. Фантазії, що виникають під час підліткової мастурбації, зазвичай відрізняються яскравістю, загострюючи задоволення, допомагають молоді створити більш повне уявлення про власні сексуальні уподобання [5]. Отже, вони з найменшою кількістю перешкод з боку психологічних механізмів захисту інтегруються у дівчини чи юнака в діяльнісній схемі, що структуруються, тобто у такі, які мають прямий вплив на формування сексуальних сценаріїв. Останні використовуюва-

тимуться підлітком упродовж подальшого життя для взаємодій із потенційними сексуальними партнерами.

Підлітковий вік – це етап пошуку власної сексуальності, що характеризується складністю та багатоступінчастістю. У хлопців-підлітків з'являється юнацька гіперсексуальність з еротичними фантазіями, сексуальними іграми, мастурбаціями тощо. Еротичні прагнення підлітків часто можуть не супроводжуватися потребою у статевому акті. У дівчат, незважаючи на більш раннє дозрівання, еротичний потяг до протилежної статі з'являється дещо пізніше [2]. Аналізуючи походження та генезис сексуальних фантазій, можна з упевненістю сказати, що вони актуалізуються з більш ранніх стадій розвитку, ніж пубертат. Спочатку вони не мають відкритого еротичного змісту, а потім поступово ним наповнюються та змішуються з іншими фантазіями несексуального характеру. Підліток використовує фантазії для розвитку уяви та творчої активності, набуваючи таким чином нових якостей індивідуальності. Л.Понтон вважає, що у підлітково-юнацькому віці поєднання сексуальних фантазій та мастурбацій провокується поєднанням двох видів діяльності, які в дитячому віці були розділені: дитячою уявою та активністю статевих органів [7].

Плануючи сексуальну активність у реальному житті, більшість підлітків відштовхується від своїх уявних образів. Нові самовідчуття, що виникають у зв'язку із сексуальними переживаннями, дають поштовх для розвитку сексуальної самосвідомості і водночас образу тілесного “Я”, самооцінки та поведінкових паттернів взаємодій із сексуальним партнером.

Сценарії сексуальної поведінки – це мисленнєві схеми того, як повинні розгортатися взаємостосунки сексуального характеру між партнерами. Вони складають “сюжет” подій, точніше, порядку в заняттях сексом, окреслюють схвалювані підлітком мотиви дій та результати. Р.Френкін у зв'язку з цим зазначає, що сценарії формуються на основі інформації, отриманої в дитинстві, та закріплюються у самосвідомості, отримуючи підкріплення чи відкидання, а також завдяки імітації та моделюванню поведінки інших значущих людей [10]. До підліткового віку сексуальні сценарії – це переважно набір

паттернів гендерних моделей. Коли особистість “входить” у пубертат, то її самосвідомість набуває конкретного сексуального змісту, що є ціннісно-значущими образами, маніпуляції з якими приносять неабияке емоційне та сенсорне задоволення. Первинно виникаючи тільки під час самостимуляції, ці образи поступово співвідносяться з образами інших значущих людей. Процес генералізації призводить до того, що інші люди надалі стають джерелом сенсорного збудження. Той суб’єкт, що відповідає вподобанням молодої людини, відповідно стає ціннісним суб’єктом захопленості. Із набуттям сексуального досвіду (реального чи уявного) у підлітків розвивається уявлення про оптимального партнера, пошуком якого вони будуть зайняті протягом того часу, поки цей ціннісний вибір не буде реалізовано або змінено на новий, цінніший. Ідеальний образ сексуального партнера у підлітків здебільшого розпливчастий і містить багато завищених, нереальних та неіснуючих вимог, тоді як деякі досить ціннісні риси можуть не усвідомлюватися, значущість їх надалі буде перевірятися через призму практичних взаємодій [8].

Отже, сексуальні фантазії є невід’ємною частиною сексуальної самосвідомості та охоплюють приблизно одну четверту загального часу життєіснування. Вони є засобом маніпуляцій із ситуацією в уяві підлітка заради ціннісного вибору, його перевірки та експериментування з потенційними сексуальними партнерами. За умови підкріплення ціннісні вибори набувають домінуючого характеру, вплітаються у сексуальний сценарій та взаємини партнерів для інтимного зближення.

Література

1. Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. – 384 с.
2. Діденко С.В. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків: Навчальний посібник. – К.: Арістей, 2003. – 312 с.
3. Еникеева Д.Д. Сексуальная жизнь в норме и патологии: в 2 кн. – Донецк: Стакер, 1997. – Кн. 1. – 1997. – 446 с.
4. Жидко М.Е. Сексуальные фантазии: гендерные, возрастные особенности и их взаимосвязь с психосексуальным поведением // Вісн. Харк. ун-ту. Сер. Психологія. – 1999. – №432. – С. 91–97.

5. Келли Г. Основы современной сексологии. – СПб.: Питер, 2001. – 896 с.
6. Кон І.С. Вступ до сексології: Пер. з рос. / П.Л.Пироженко. – К.: Либідь, 1991. – 304 с.
7. Понтон Л. Сексуальная жизнь подростков /Пер. с англ. – СПб.: ПитерКом, 1998. – 288 с.
8. Реан А.А. Психология человека от рождения до смерти. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОзнак, 2002. – 656 с.
9. Сечейко О.В. До проблеми сексуального виховання // Рідна школа. – 1999. – №1. – С. 25 – 26.
10. Френкин Роберт. Мотивация поведения: биологические, когнитивные и социальные аспекты: [пер. с англ.] – 5 изд. – СПб.: Питер, 2003. – 650 с.

Кашпур Юрий. Роль фантазий в ценностном выборе подростками сексуальных партнеров. В статье акцентируется внимание на особенностях манипуляций сексуально привлекательными фантастическими образами или событиями, актуализирующихся в структуре самосознания личности подросткового возраста, с целью развития поведенческих схем относительно ценностного выбора сексуальных партнеров и взаимодействия с ними. Теоретически определены разновидности, частота и гендерные аспекты сексуальных фантазий взрослеющей личности.

Ключевые слова: сексуальные фантазии, сексуальные сценарии, подростковые мастурбаторные фантазии, ценностный выбор партнера.

Kashpur Yurii. Role of fantasy in teenagers' valuable choice of sexual partners. In the article there is an accent on features of manipulation with sexually attractive fantastic images and events, which is actualized in the structure of personality self-consciousness of adolescence, with the aim of development of behavioral structures concerning valuable choice of sexual partners and their relationships. The author determines theoretically the variety, frequency and gender aspects of sexual fantasies of personality, which is developing.

Key words: sexual fantasies, sexual scripts, adolescence masturbation fantasies, value choice of partners.